

І.А.Голуб

**МУЖНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ДОМІНАНТНИХ АСПЕКТІВ
ВОЄННОЇ ПРОЗИ ІВАНА БАГМУТА
(ОПОВІДАННЯ «ХУНХУЗ»)**

З найдавніших часів і до сьогодні людство прославляє героїзм. Художники, скульптори, співаки, поети й письменники відтворювали у мистецтві своїх героїв. Цілком закономірно, що переважно це були воїни, солдати, бунтівники, ватажки революційних повстань, рідше – представники галузі культури, дослідники Всесвіту. Війна, воєнна дійсність, майстерно втілена у народних обранцях, була тією базовою реальністю, на якій ґрунтувався матеріал для творчості.

Також зазначимо, що загалом кожен народ зображав своїх героїв, підкреслюючи тим свою певну територіальну приналежність. Яскравий приклад підтвердження цього – повість Василя Бикова «Сотников», роман Олеся Гончара «Прапорonosці», повість Олександра Довженка «Україна в огні».

Іван Адрианович Багмут, харківський письменник, теж відноситься до кагорти співців воєнного героїзму та мужності. Але, на жаль, воєнна проза письменника ще не знайшла належного поцінування критики.

Письменник створив безліч творів, присвячених війні: повісті «Записки солдата», «Наш загін «Смерть фашистам!», оповідання «Брати», «Дорогоцінне видання», – захисники рідної Вітчизни, солдати, діти, жінки, – всі вони є героями, які сміливо борються з фашистами. Головний герой повісті «Записки солдата», розвідник, сміливо йде у розвідку, жодного разу не вагаючись у своєму виборі. Організатори партизанського загону, діти різного віку, зі сміливістю і рішучістю, властивою не кожній дорослій людині, підривали фашистські машини [3, 333].

Всім вище згаданим персонажам притаманна чи не одна з найкращих якостей людського характеру – мужність. Всі ці герої прози письменника є його співвітчизниками, вчинками яких автор доводить їх сміливість і героїзм.

Це було характерним для багатьох письменників повоєнного часу. Наприклад, герой повісті Василя Бикова «Сотников» теж є прекрасним взірцем великої мужності, що у деякій мірі є наслідком почуття провини. Сотников не боїться смерті, йому не страшно померти: «Смерті в бою він не боїться – перебоювався вже за десятків найбезнадійніших випадків і не тремтів за своє життя, що давно не було для нього насолодою, а з якогось часу перестало бути й обов'язком. Важливо було жити, коли він був командиром в армії, коли в нього була сила, що давала йому можливість виконувати свій обов'язок, коли від його турбот і вміння залежало життя людей» [2, 242].

У той же час Сотников розумів ціну людського життя, яке все ж таки було найвищою цінністю. Але його моральні й духовні пріоритети ґрунтувались на чесності, мужності, відданості. Автор акцентує увагу читача на моментові спогаду, який сильно вплинув на героя: «На все життя Сотников запам'ятав, як

улітку в штабі німці допитували старого сивого полковника, покаліченого, з перебитими кистями рук, ледь живого. Цей полковник, здавалося, просто не знав, що таке почуття страху і не говорив, а відчайдушно кричав у вічі німецькому офіцерові гнівні слова про Гітлера, фашизм. І не зважав ні на що. Німець міг би прибити його кулаком, міг застрелити, як за годину перед цим застрелив двох політруків-піхотинців, але цього чоловіка він навіть не образив лайкою. Він, схоже було, збентежився, певно, уперше почувши таке, схопився за телефон і щось доповів начальству, видно, чекаючи наказу відтіля. Звісно, полковника потім розстріляли. Але ті кілька хвилин перед розстрілом були його тріумфом, його подвигом, мабуть, не меншим, аніж на полі бою, бо полковник не знав навіть, що його хто почує зі своїх (вони випадково були поряд за стіною барака)» [2, 257].

У Рибак, на відміну від Сотникова, бажання жити своєю велетенською силою заглушило людяність. Він вважає Сотникова винним, бо він своїм кашлем видав їх. Він думає, що колишній бойовий побратим зараз є перешкодою на шляху до порятунку, і ясно і чітко усвідомлює, що хоче його смерті: «Рибак подумав: «Мабуть, не виживе». І раптом йому дуже виразно і щасливо відкрилося: коли Сотников помре, то його, Рибак, шанси вижити, напевно, збільшаться. Інших тут свідків немає, можна буде казати про загін, що вважатиме за потрібне, перевірити не буде в кого.

Він сам розумів нелюдськість свого бажання, але, скільки не думав, вертався до висновку, що так буде краще йому, Рибак, та й самому Сотникову, бо після всього, що сталося з комбатом, йому вже не жити на світі» [2, 304].

І Сотников, і Рибак для поліцаїв знаходяться у рівній позиції. Їм однаково, хто поранив поліцає, кого з двох убивати. Але Сотников відчуває свою, дещо вигадану, провину, через те, що видав їх своїм зловісним кашлем, та намагається врятувати інших, у тому числі й Рибак, який вже продався поліцаєм, а, отже, майже врятований.

«Тільки-но він подумав про це, як позаду сипло заговорив Сотников:

— Начальнику, я хочу зробити повідомлення!

Той одразу спинився на східцях, кольнув арештанта важким владним поглядом.

— Що таке?

— Я поранив вашого поліцає. Я партизан! – не дуже гучно сказав він і кивнув у бік Рибак. – Той опинився тут випадково, я можу пояснити. Всі інші зовсім ні при чому. Якщо карати, то карайте одного мене» [2, 331].

Василь Биков створив дві протилежні літературні постаті: Сотников, який врятовує інших ціною свого життя, та німецький запроданець Рибак, що врятовує лише своє життя: «Ну, безумовно, це був той самий учорашній слідчий, що так підбадьорив його і тепер ніби відкаснувся, забувши про свою пропозицію. Рибак, як угледів його, так аж стрепенувся і посунувся наперед.

Що буде, те й буде – тепер йому вже не здавалося ні страшно, ні навіть незручно.

— Пане слідчий, пане слідчий! Одну хвилинку! Ви це вчора говорили, так я згодний. Бо я тут, їй-богу, ні при чому. Он він же підтвердив» [2, 332].

Письменник наділяє Сотникова прекрасними людськими рисами – хоробрістю, героїзмом, відвагою, чесністю, мужністю. Йому ніщо не заважало розказати правду поліцаям, підставити Дем'яниху, сільського старосту Петра, єврейську дівчинку Басю і, врешті-решт, Рибака. Але він мислить дещо інакше, коли бере на себе всю провину. Хоча цей благородний, красивий, посправжньому чоловічий і дійсно мужній вчинок не отримує належних результатів – всі, окрім Рибака, все ж гинуть від рук поліцаїв, все ж Сотников постає у повісті людиною з великою мужністю, і, звичайно, персонажем, який викликає у читача лише позитивні відгуки і яскраві емоції.

На відміну від повісті Василя Бикова, що розповідає про період Великої Вітчизняної війни, оповідання Івана Адріановича Багмута переносить нас у часи правління Миколи Другого. Розповідь у творі ведеться від першої особи, офіцера, ім'я якого не згадується, оповідач доносить до читачів події минулого.

Головний герой оповідання спостерігає у вікні досить цікаву картину: переслідування поліцією хунхуза, китайського робітника, якого було спіймано у невеликому прикордонному містечкові.

Спочатку героєм керує почуття вигоди. У нього народжується думка вбити переслідуваного злочинця заради врятування кар'єри:

«Мені, як офіцеру його величності Миколи Другого, слід було б взяти наган і, коли злочинець наблизиться до мого вікна, пристрелити його» [1, 474].

«Дійсно, саме в той день, коли, приглушивши голос совісті, я написав покайного листа, цей випадок допоміг би мені виправдатися справою. (У листі я зізнався, що скоїв страшний гріх, сказавши декілька слів у захист солдат-бунтівників у нашому полку під час революції 1905 року, за що й був зісланий у одну з військових частин на Далекий Схід. Я прохав міністра змінити гнів на милість)» [1, 474].

Прийнявши таке рішення, офіцер рішуче наближається до вікна, маючи тверде рішення вбити хунхуза. Але в останній момент його душу переповнює почуття жалю, несправедливості – стріляти людині у спину. Він забуває про те, що хунхуз – злочинець, втікач. Герой відчуває дивне, не властиве ситуації відчуття – відчуття захоплення цією людиною:

«Відчинивши вікно, я злегка відчув тремтіння, чи то від ранкової прохолоди, що повіяла в кімнату, чи від того, що мій палець лежав на спуску нагану. «Стріляти людині у спину!.. Але він хунхуз! Офіцер стріляє людині у спину!..»

«Хунхуз ось-ось повинен був наблизитися до мого вікна. Я нервово стиснув наган, не спускаючи очей зі стрункої фігури, яка напружилась, у черговий раз стріляючи. Відстрілявшись, він повернувся, і я побачив його обличчя. Я очікував знайти його зляканим і був вражений, побачивши обличчя

велично спокійне, яке злегка посміхалось, прекрасне, як скульптура великого майстра» [1, 474].

«Я поневолі опустил револьвер, будучи не в змозі відірвати погляд від цього неймовірного, наче осяяного сонцем обличчя».

«Було щось особливе у цьому мармуровому образі і я підшукував слово, щоб з'ясувати, чому ж обличчя цієї людини здається таким прекрасним. Китаєць перезарядив маузер і знову став стріляти, повернувши до мене тонко окреслений гордий профіль. Раптово я помітив кров, краплі крові, що тонким пунктиром простягнулися по мостовій. Я подивився на переслідуваного і знайшов слово, яке шукав. Мужність!

Не звичайна відсутність страху, не проста байдужість до небезпеки, ні, – мужність у найвищому розумінні цього слова. Мужність, що йшла від розуміння великої мети, залізна воля на ґрунті розуму, мужність Людини з великої літери»[1, 475]

Хунхуз, переслідуваний поліцією, викликає ці емоції. Автор захоплюється ним, його сміливими, впевненими рухами, його гордим і дивно спокійним обличчям.

Бажаючи дізнатися, як закінчиться вже зруйноване життя китайця, офіцер вибігає за ним на вулицю:

«Я завмер. «Невже загинув?»»

Він лежав нерухомо, навколо зібрались люди.

Коли я одягнувся і прибіг на станцію, там було вже повно народу і поліція відганяла допитливих. Як з'ясувалось, людину у малахаї вбив з гвинтівки вартовий у військового цейгауза на залізничному дворі [1, 475].

«— Двадцять одна куля потрапила, а він йшов! Оце людина! – почувлись захоплені вигуки із натовпу. – Двадцять друга доконала.

Я просунувся крізь натовп і побачив вбитого, що лежав у калюжі крові. Обличчя його було так само велично прекрасним, тільки очі вже не посміхались, а дивилися з докором.

Проходячи повз цейгаузу, я побачив молоденького солдата, який вбив невідомого. Обличчя у нього було розгублене, і він ховав від мене очі» [1, 476].

Герой оповідання відчуває велику втрату разом зі смертю китайця. Хоча вбитий – злочинець, офіцер не може себе заставити ненавидіти його, так само як і не зміг примусити себе зробити постріл у спину хунхузу. Більше того, натовп сприймає китайця як героя, вони у захваті від його мужності. Навіть молодого солдата, який лишив хунхуза останніх хвилин його життя, письменник зображає у незвичному, не притаманному йому раніше образі, він майже звинувачує солдата у вбивстві цього негативного, але мужнього героя.

Пізніше герой оповідання дізнається, що вбитий китаєць був одним з видатних керівників селянського руху в Маньчжурії:

«Прізвище революціонера було дуже важким для моєї пам'яті, і я його забув, але обличчя цієї людини стоїть перед моїми очима як символ найбільшої мужності» [1, 47].

Порівнюючи героїв наведених творів, можна зробити висновок про велику мужність і хунхуза, і Сотникова.

Але якщо Василь Биков зображає свого персонажа хоч і у сяйві героїзму і мужності, та все ж його художній образ позбалений тієї величі, захоплення, захвату, якими щедро наділений герой Івана Багмута.

Сотников змальований у тіні власної провини за свою хворобу й неміч, і тому в чомусь навіть викликає співчуття. Його квола хода, постійний надричний кашель, скупі, нечасті фрази з одного боку, зовсім не налаштовують читача на героїчне і мужнє сприйняття.

А з іншого, ми бачимо відповідальну, чесну й мужню людину. На питання Рибак, чому він хворий не відмовився йти з ним у село по харчі, Сотников відповів: «Тому й не відмовився, що ті відмовилися» [2, 205]. Йому не властива підступність, зрада, черствість почуттів. Не зважаючи на свій поганий стан, він йде з Рибакком виконувати небезпечне, але таке необхідне для партизанського загону завдання. На противагу Рибаккові, йому не шкода свого короткого молодого життя, і тому він бере вину на себе.

Саме цей величний вчинок, міцно підкріплений іншими позитивними рисами характеру Сотникова (скромність, сміливість, відданість Вітчизні) говорить читачеві про велику мужність цього літературного персонажу.

Головний герой оповідання Івана Багмута «Хунхуз» зображенням у творі відрізняється від змалювання Сотникова. Автор не надає імені ні офіцерові, ні переслідуваному китайцю. Звернувшись до малого прозового жанру – оповідання (не роману, не повісті), Іван Багмут досконало точно й високохудожньо передає почуття героя, психологію поведінки переслідуваної людини, яка дивує і зачаровує оповідача.

Офіцер був надзвичайно вражений незвичністю дій хунхуза у момент полювання на нього поліцією. Згадуючи цю історію, оповідач вкотре не припиняє дивуватися і захоплюватися сміливістю, гордістю і надзвичайною, неймовірною мужністю цієї людини. Сподіваючись побачити китайця наляканим, отравленим, прочитати прохання життя на його обличчі, офіцер надто вражений монументальною величністю і гордістю обличчя хунхуза. Але, окрім цього, раптово постає ще одна центрова деталь – велика мужність цієї людини, революціонера, що до останньої секунди життя гордо і сміливо крокував мостовою, лишаючи по собі кривавий слід.

Герой Івана Багмута – злочинець, хунхуз, переслідуваний поліцією революціонер. Персонаж Василя Бикова – партизан, його співвітчизник, радянський солдат. Побудоване на контрасті їх порівняння все ж дає вагомі підстави для висновку про спільну рису їх характеру – мужність.

Іван Багмут зображає людину, вчинок якої надихає на подвиг, не зважаючи, що це вчинок злочинця. Письменник настільки позитивно, яскраво і велично змальовує хунхуза, що для читача він стає позитивним героєм. Майстерність змалювання автором цього образу дозволяє абстрагуватися від понять злочинства і кари, навіть на деякий момент забути про це – на першому

плані зображення залишається лише мужність китаїця, яка сама по собі викликає величезне захоплення і повагу, не залежно від національної чи політичної приналежності людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. И.Багмут. Записки солдата. Повести и рассказы. Авторизованный перевод с украинского. — Москва: Советский писатель, 1985 г. — 496 с.
2. В.Биков. Обеліск. Повісті. Переклад з білоруської — Київ, Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1978 р., 348 с.
3. І. Багмут. Вибрані твори в двох томах. Том 1. Повісті.— Київ, «Веселка», 1983 р., 358 с.
4. І. Багмут. Вибрані твори в двох томах. Том 2. Повісті та оповідання. / — Київ, «Веселка», 1983 р., 262 с.

Аннотация

И.А.Голуб. Мужество как один из доминантных аспектов военной прозы Ивана Багмута.

В статье рассматривается проблема мужества и героизма на примере главных героев произведений Ивана Багмута и Василя Быкова. Сравниваются моральные качества человека, которые в экстремальной военной ситуации оголяются и раскрывают сущность человека.

Мужество героев отображается в художественных образах, созданных писателями, сюжетной линии произведений и основном авторском замысле.

Основной акцент сделан на анализе поведения героев в переломной ситуации, и которая позволяет сделать выводы о мужестве каждого.

Ключевые слова: мужество, аспект, война, экстремальная ситуация, мораль.

Анотація

І.А.Голуб. Мужність як один із домінантних аспектів воєнної прози Івана Багмута (оповідання «Хунхуз»).

У статті розглядається проблема мужності і героїзму на прикладі головних героїв творів Івана Багмута і Василя Бикова. Порівнюються моральні якості людини, які у екстремальній воєнній ситуації оголюються і розкривають сутність людини.

Мужність героїв відображається у художніх образах, створених письменниками, сюжетній лінії творів та основному авторському задумі.

Основний акцент зроблено на аналізі поведінки героїв у переломній ситуації, яка і дозволяє зробити висновки про мужність кожного.

Ключові слова: мужність, аспект, війна, екстремальна ситуація, мораль.

Annotation

I.A. Holub. One of the Dominant Aspects of Ivan Bahmut's War Prose(shortstory "Hunhuz") is the Courage.

The article deals with the problem of the courage and heroism where the main heroes of Ivan Bahmut and Vasyl Bykovs' works serve as examples. The moral qualities of the person which in the extreme war conditions expose and reveal person's essence are being compared.

Heroes' courage reflects in the artistic images, the plot and the main design created by the authors.

The main emphasis is made on the analysis of the heroes' behavior in the turning point which helps to make a conclusion about everyone's courage.

Key words: *courage, aspect, war, turning point, moral.*

Стаття прорецензована і рекомендована до друку професором, доктором філологічних наук, Масловим Іваном Степановичем.